

BESLECHTE GESCHILLEN

BEEINDIGING VAN EEN VENNOOTSCHAP WEGENS WANPRAESTATIE

door Prof. Mr Ph. A. N. Houwing

Reeds tijdens de bezetting vatte een drietal Nijmegenaren het plan op, na de bevrijding een dagblad voor Gelderland uit te geven.

Zij richtten daartoe een N.V. op, de N.V. Geldersch Dagblad en deze sloot met de commanditaire vennootschap Drukkerij en Uitgeverij De Graafschap een overeenkomst van de volgende inhoud: partijen zouden voor gemeenschappelijke rekening uitgeven het Geldersch Dagblad de Graafschapper; de administratie van het blad zou gevoerd worden door de Graafschap, het blad zou gedrukt worden bij het Geldersch Dagblad en winst en verlies zouden tussen partijen bij helfte worden gedeeld.

Het eerste nummer verscheen op 5 Mei 1945, maar „de Graafschap” bleek geen beste compagnon, zij voerde geen behoorlijke administratie, weigerde aan de wederpartij inzage daarvan, beheerde de gelden niet afzonderlijk en tenslotte liet zij zelfs het blad helemaal niet meer verschijnen en begon zij met ingang van 3 September 1945 met de uitgifte van een eigen dagblad „de Graafschapper”. Althans, dit waren de stellingen van haar wederpartij, het Geldersch dagblad, in de in dit artikel te bespreken procedure. De Graafschap ontkende de juistheid van deze stellingen en beweerde, dat er nog in het geheel geen overeenkomst tot stand was gekomen. Veronderstellenderwijs ga ik verder van de juistheid van de stellingen van het Geldersch Dagblad uit.

Wat kon deze tegen haar ontrouwe compagnon ondernemen? Laat ons eerst de veel algemenere vraag beantwoorden: welke mogelijkheden biedt de wet aan een partij bij een overeenkomst, als deze door de wederpartij niet wordt nagekomen? De eerste mogelijkheid is uit de aard der zaak, dat men in rechte vordert, dat de nalatige wederpartij bij vonnis tot nakoming veroordeeld wordt en dat men haar vervolgens met behulp van dat vonnis tot nakoming dwingt. Maar dat houdt in, dat het contract en de contractuele verhouding in stand blijven en veelal zal, bij wanpraestatie van de een, de ander op voortzetting weinig prijs stellen. Men kan ook vergoeding vorderen van de door de wanpraestatie geleden schade. Maar dan dient men wel te bedenken, dat ook dit op zichzelf de overeenkomst niet doet eindigen, dat dus de contractuele verhouding blijft voortbestaan met als voornaamste consequentie, dat men zelf ook tot alle uit de overeenkomst voortvloeiende verplichtingen gehouden blijft.

In ons recht geldt namelijk in het algemeen niet, als in andere landen, de regel, dat wanneer de ene partij wanpraestatie pleegt, de andere partij kan weigeren, harerzijds te praesteren. Wanpraestatie van de ene partij doet noch de overeenkomst van rechtswege eindigen noch zelfs schort zij de verplichting van de andere partij op. Als de verhuurder na laat het verhuurde te onderhouden geeft dit b.v. de huurder niet het recht, de huur niet te betalen. Zou hij zonder meer de huurbetaling achterwege laten, dan zou hij zich ook zijnerzijds aan wanpraestatie schuldig maken met alle gevolgen van dien.

Wel echter geeft onze wet bij wanpraestatie van de ene partij aan de andere partij het recht, te vorderen, dat de rechter bij vonnis de overeenkomst zal ontbinden (en eventueel tevens degen, die wanpraestatie

pleegde, tot schadevergoeding zal veroordelen). De rechter zal alsdan onderzoeken of inderdaad wanpraestatie gepleegd is en zo dit het geval blijkt — en de wanpraestatie niet al te onbelangrijk is — zal hij de ontbinding van de overeenkomst uitspreken. Maar een proces kost tijd; moet inmiddels de partij, die ontbinding vordert, zijnerzijds blijven praesteren? Neen, want de ontbinding heeft terugwerkende kracht in tweeërlei zin, waarvan ik er hier, teneinde de zaak niet te ingewikkeld te maken, slechts één zal bespreken. Het vonnis van ontbinding heeft gelijk men dat uitdrukt, geen constitutieve doch declaratieve kracht: d.w.z.: de rechter ontbindt, strikt uitgedrukt, niet zelf de overeenkomst, maar hij constateert dat door en reeds op het ogenblik van de wanpraestatie de overeenkomst ontbonden is geworden. Reeds de wanpraestatie ontbindt de overeenkomst, echter alléén op voorwaarde dat de crediteur in rechte vraagt, dat de rechter zal verklaren, dat de wanpraestatie dit gevolg heeft gehad. Doet de crediteur dit niet, dan blijft de overeenkomst ondanks de wanpraestatie voortbestaan. Stel, ter toelichting, A en B sluiten een overeenkomst, A pleegt wanpraestatie, B kan nu ook zijn praestatie achterwege laten, want zou A hem deswege tot schadevergoeding aanspreken en eventueel ontbinding van de overeenkomst vorderen, dan kan B alsnog zijnerzijds aan de rechter vragen, bij vonnis vast te stellen, dat de overeenkomst reeds op het moment van A's wanpraestatie ontbonden was. Het enige nadeel dat dit — ingewikkelde — systeem voor B inhoudt, is, dat B, als hij zijn praestatie nalaat en deswege door A wordt aangesproken, wel gedwongen wordt de ontbondenverklaring van de overeenkomst uit te lokken. Als de verhuurder het verhuurde niet behoorlijk onderhoudt en de huurder daarop de huur niet betaalt en dan door de verhuurder tot nakoming c.q. met schadevergoeding wordt aangesproken, kan de huurder aan toewijzing van de vordering van de verhuurder slechts ontkomen, door ontbinding van de huur te vorderen. Zolang hij dit niet doet, blijft immers zijn verplichting tot huurbetaling bestaan.

De rechtspraak heeft dit alles uit de tekst en de geschiedenis van art. 1302 (j° art. 1301 en 1303) B.W. afgeleid; de niet geoefende lezer van die artikelen zal het er niet gemakkelijk uithalen!

Waarom het hier vermeld? Het heeft ogenschijnlijk met de ruzie tussen Geldersch Dagblad en De Graafschap niet veel te maken. Voor het Geldersch Dagblad toch schijnen geen complicaties aanwezig. De Graafschap heeft wanpraestatie gepleegd, het Geldersch Dagblad wil van de overeenkomst af en wil schadevergoeding. Welnu, dan heeft het zich slechts tot de rechter te wenden met de vordering, dat hij met toepassing van art. 1302 en 1303 B.W. de overeenkomst door de wanpraestatie van de Graafschap ontbonden zal verklaren en de Graafschap tot schadevergoeding zal veroordelen. En het enige verweer, dat de Graafschap zal voeren, is, dat in het geheel geen overeenkomst tot stand gekomen is en zij dus ook geen wanpraestatie gepleegd kan hebben. Aldus verliep dan ook aanvankelijk de procedure. Maar na een vonnis van de Rechtbank te Arnhem, dat ik verder buiten beschouwing kan laten, kwam de zaak in hoger beroep voor het Arnhemse Gerechtshof. En dit bracht een geheel nieuw element in het geding. De tussen partijen gesloten overeenkomst tot gemeenschappelijke exploitatie van een dagblad, aldus het Hof, is een overeenkomst van *vennootschap* en voor de beëindiging van deze overeenkomst geven de artikelen 1684 en 1686 B.W. een bijzondere regeling, die de toepasselijkheid van de arti-

kelen 1302 en 1303 B.W. uitsluit. En daar volgens het Hof de artikelen 1684 en 1686 een ontbinding met schadevergoeding, als door het Geldersch Dagblad gevorderd, niet kennen, wees het Hof de vordering af.

Tot goed begrip van de artikelen, waarop het Hof zich beroept, moet men het onderscheid in het oog houden tussen de voor *bepaalde* en de voor *onbepaalde* tijd aangegane vennootschap. Hebben partijen niet afgesproken hoelang de vennootschap zal duren, geldt zij dus voor onbepaalde tijd, dan, zo bepaalt artikel 1686, kan zij door elk der partijen te allen tijde worden beëindigd door opzegging. Zijn zij wel een bepaalde duur overeengekomen, dan eindigt de vennootschap als die duur verstreken is en kan niet een der partijen haar eenzijdig vóór die verbreken. Dit lijkt van zelf te spreken — maar kan soms zeer bezwaarlijk zijn, vooral als een lange duur overeengekomen is. Er kunnen zich dan immers tussentijds allerlei wijzingen in de omstandigheden voordoen, die het voortduren van de vennootschap voor een der partijen zeer bezwaarlijk maken. Men denke aan voortdurende ziekte van een der vennoten, aan een slechte verstandhouding tussen partijen, aan plichtsverzuim van de mede-vennoot enz. Er is hier als het ware een veiligheidsklep nodig en de wet geeft die in artikel 1684: de ontbinding van de vennootschap, aangegaan voor bepaalde tijd, kan door één der vennoten vóór de afloop daarvan aan de rechter gevraagd worden om *wettige redenen*. Of de aangevoerde reden een „wettige” is, d.w.z. de ontbinding rechtvaardigt, wordt daarbij geheel aan de beoordeling van de rechter overgelaten.

Ogenschijnlijk is naast deze artikelen 1684 en 1686 bij de vennootschap de mogelijkheid om op grond van artikel 1302 ontbinding van de overeenkomst wegens wanpraestatie der wederpartij te vorderen, overbodig. Want is de vennootschap voor onbepaalde tijd aangegaan, dan kan zij te allen tijde door opzegging beëindigd worden. Wenst de ene vennoot bij wanpraestatie van de ander de vennootschap niet voort te zetten, dan heeft hij slechts op te zeggen zonder dat zelfs enige inmening van de rechter nodig is. En wat de vennootschap voor bepaalde tijd betreft: ongetwijfeld is het niet nakomen van zijn verplichtingen door de ene partij als een wettige reden in de zin van artikel 1684 te beschouwen, die de ander recht geeft, op grond van dat artikel aan de rechter ontbinding te vragen. Ook hierbij schijnt toepassing van artikel 1302 onnodig. En tevens ligt het voor de hand, dat de wetgever, in de artikelen 1684 en 1686 een *bijzondere* regeling gevend voor de beëindiging van de vennootschap, welke ook geldt in geval van wanpraestatie, bedoeld heeft — hoewel hij zulks niet uitdrukkelijk heeft uitgesproken — daarmede de toepasselijkheid van de *algemene* regeling van artikel 1302, geldend voor alle overeenkomsten in het algemeen, uit te sluiten.

Aldus beslist ook het Hof. Gij hebt, zo werd aan het Geldersch Dagblad voorgehouden, zelf gesteld, dat gij met de Graafschap een overeenkomst van vennootschap hebt aangegaan en wel voor onbepaalde tijd. Welnu, dan is artikel 1686 B.W. toepasselijk: Gij hadt de vennootschap aanstonds door opzegging kunnen beëindigen, maar het recht, op grond van de beweerde wanpraestatie van Uw tegenpartij ontbinding van de vennootschap door de rechter te vorderen, komt U in dit geval niet toe.

Het Geldersch Dagblad liet het er niet bij zitten, doch stelde beroep in cassatie in bij de Hoge Raad, vorderende, dat deze het arrest van het Hof wegens onjuiste toepassing van de wet zou vernietigen. De eerste stelling in cassatie was, dat toepasselijkheid van de artikelen 1302 en 1303 op de vennootschap wel degelijk zin heeft en dat de wet die toepasselijk-

heid nergens uitsluit. Zien wij ter beoordeling van deze stelling eerst naar de vennootschap voor bepaalde tijd. Deze kan, gelijk bleek, door de rechter krachtens artikel 1684 tussentijds ontbonden worden wegens wettige reden en wanpraestatie is als wettige reden te beschouwen. Maar is het dan nog wel van enig belang of daarnaast artikel 1302 ook toepasselijk is, dat immers niet anders doet, dan ten aanzien van alle overeenkomsten in het algemeen de rechter tot ontbinding wegens wanpraestatie bevoegd te verklaren? En is aldus deze hele vraag eigenlijk niet volkomen zinledig?

Toch niet. De ontbinding namelijk van artikel 1302 is een andere dan de ontbinding van artikel 1684. Wat de ontbinding van artikel 1302 is, heb ik boven uiteengezet: de rechter stelt vast, dat op een vroeger tijdstip, te weten op het moment van de wanpraestatie, de overeenkomst ontbonden is geworden. In het geval van artikel 1684 echter is het de rechter zelf, die in zijn vonnis de vennootschap op het ogenblik, waarop het vonnis wordt uitgesproken, doet eindigen. Het ontbindingsvonnis van artikel 1684 heeft constitutieve kracht. De boven gegeven uiteenzetting van de regeling van artikel 1302 nu doet juist zien, hoe onbevredigend de regeling van artikel 1684 speciaal in geval van wanpraestatie zijn kan. De ene vennoot komt zijn verplichtingen niet na, verricht handelingen, die schadelijk zijn voor de vennootschap enz. De andere vennoot vraagt ontbinding wegens wettige reden. Er volgt een proces. Als de andere vennoot het te zijner tijd wint, zal de rechter de vennootschap ontbinden. Maar tot op dat — in ons procesrecht vaak ver verwijderd — ogenblik duurt de vennootschap voort. De andere vennoot blijft tot zolang verplicht, zelf wel zijn vennootschappelijke plichten waar te nemen. De nalatige vennoot blijft inmiddels gerechtigd tot de winst, kan gelden opnemen, als het vennootschapscontract dit toelaat enz. En vooral, als het een vennootschap onder firma is, blijft tot op het vonnis tot ontbinding toe de andere vennoot aansprakelijk voor alle verplichtingen, die de wanpraesterende vennoot inmiddels tegenover derden ten name van de firma belooft aan te gaan!

Merkwaardigerwijs echter waren het juist deze argumenten, die de H.R. er toe brachten, de toepasselijkheid van artikel 1302 op de vennootschap af te wijzen. Zou dit artikel toepasselijk zijn, aldus de H.R., dan zou de rechter achteraf vaststellen, dat de vennootschap reeds op het moment van de wanpraestatie ontbonden was. Dat zou met zich brengen, dat aan alles wat inmiddels op de grondslag van het vennootschapscontract verricht werd, achteraf die grondslag zou ontvallen en dat de gevolgen ervan achteraf weer ongedaan gemaakt zouden moeten worden. Vooral de consequenties daarvan voor derden acht de H.R. onaanvaardbaar. Zij kunnen niet nagaan, of soms een procedure tot ontbinding van de vennootschap krachtens artikel 1302 lopende is. Zij vertrouwen — bij de firma — op de hoofdelijke aansprakelijkheid van alle vennoten voor door de vennootschap aangegane schulden. Zij mogen er niet aan bloot gesteld worden, dat achteraf zal blijken, dat de bevoegdheid van de firmanten om de firma, en dus ook de mede-firmanten, te binden, reeds bij het aangaan van de schuld wegens voordien gepleegde wanpraestatie was weggefallen en dat zij dientengevolge noch op de firma noch op de mede-firmanten recht van verhaal hebben. Het belang dat de vennoot, jegens wie wanpraestatie gepleegd is, heeft bij ontbinding met terugwerkende kracht, moet wijken voor het belang van de mede-vennoten en van derden bij de rechtszekerheid, die door zulk een terugwerkende kracht in het gedrang zou komen.

En nu de vennootschap voor onbepaalde tijd. Is het boven reeds weer-

gegeven argument, dat deze vennootschap ingevolge artikel 1686 te allen tijde opgezegd kan worden en dat er dus bij wanpraestatie aan de mogelijkheid om krachtens artikel 1302 aan de rechter ontbinding te vragen, geen behoefte bestaat, niet onweerlegbaar? Geenszins. In talloze voor onbepaalde tijd aangegane vennootschapsovereenkomsten wordt immers de opzeggingsbevoegdheid, die artikel 1686 geeft, op allerlei manieren beperkt. Men denke aan bepalingen, dat pas na een aantal jaren opgezegd mag worden, dat bij de opzegging een zekere, vaak ruime, opzeggings-termijn in acht genomen moet worden, dat uitsluitend tegen het einde van een boekjaar opgezegd kan worden. En wie kent niet de contractsbepaling, dat als de ene vennoot opzegt, de andere gerechtigd is het bedrijf van de vennootschap voort te zetten en de daartoe behorende goederen en rechten tegen vergoeding over te nemen? Zulke bepalingen maken het bij wanpraestatie van een der vennoten aan de anderen vaak practisch onmogelijk, zich door opzegging van hem te ontdoen, althans op zo korte termijn als na wanpraestatie gewenst is. Intussen — de bezwaren, die de H.R. had tegen toepassing van de ontbinding van artikel 1302 op de vennootschap voor bepaalde tijd gelden evenzeer voor de vennootschap voor onbepaalde tijd en ook voor deze wees de H.R. dan ook toepassing van artikel 1302 af.

Met een tweede stelling had het Geldersch Dagblad in cassatie echter meer succes. Als op de vennootschap voor onbepaalde tijd artikel 1302 dan al niet toepasselijk is, zo luidde deze stelling, dan is er in ieder geval geen reden om te haren aanzien ook de ontbinding van artikel 1684 uitgesloten te achten. Artikel 1686 bepaalt wel, dat de vennootschap, voor onbepaalde tijd aangegaan, opgezegd kan worden, maar dat hoeft niet in te houden, dat zij niet op andere wijze kan eindigen. En artikel 1684 bepaalt wel, dat de vennootschap voor bepaalde tijd aangegaan door de rechter om een „wettige” reden ontbonden kan worden, maar daarmede is niet gezegd, dat de rechter dezelfde bevoegdheid niet ook ten aanzien der vennootschap voor onbepaalde tijd zou hebben. De boven geschetste ondoelmatigheid nu van het middel van opzegging om bij wanpraestatie de voor onbepaalde tijd aangegane vennootschap geëindigd te krijgen, maakt het noodzakelijk, ook ten aanzien van deze vennootschap ontbinding door de rechter — zij het dan de ontbinding zonder terugwerkende kracht — mogelijk te achten.

Gezien de bewoordingen der artikelen 1684 en 1686 heeft deze stelling geen al te sterke wettelijke grondslag. Al bepaalt de wet ook nergens, dat de rechter de voor onbepaalde tijd aangegane vennootschap *niet* kan ontbinden, zij geeft hem dan toch nergens de bevoegdheid daartoe. Om deze reden had vroeger al, n.l. bij zijn arrest van 19 Maart 1920, Ned. Jurisprudentie 1920 blz. 493 de H.R. hem die bevoegdheid ontzegd. Maar bij het arrest van 7 Maart 1941 Ned. Jurisprudentie 1941 Nr. 738 was de H.R. hier gedeeltelijk op terug gekomen. Artikel 1684, zo beslist hij toen, is niet alleen toepasselijk op de voor bepaalde tijd aangegane en daardoor onopzegbare vennootschap, maar op iedere vennootschapsovereenkomst, waarin partijen zijn overeengekomen, dat de vennootschap niet door enkele opzegging kan worden beëindigd. En thans in de hier besproken procedure is de H.R. volledig overstag gegaan: de gelegenheid, die artikel 1684 biedt om de rechter te verzoeken, de vennootschap wegens wettige reden te ontbinden, bestaat, zo wordt hier beslist, niet alleen bij de vennootschap voor bepaalde, maar evenzeer bij die voor onbepaalde tijd.

Eén belangrijk punt hebben we nog niet besproken. Indien een der partijen bij een overeenkomst door de wanpraestatie van de wederpartij gedwongen wordt, ontbinding van die overeenkomst te vragen, kan het zeer wel zijn, dat de ontbinding haar schade veroorzaakt. Men denke aan de mogelijkheid, dat zij bij voortduren van de overeenkomst winst zou hebben gemaakt, die haar thans door het wegvallen van de overeenkomst ontgaat. Artikel 1303 nu geeft haar het recht, die schade op de wanpraesterende tegenpartij te verhalen. De artikelen 1686 en 1684 echter zwijgen over het recht op schadevergoeding. In vele gevallen is dat te rechtvaardigen. Als de ene vennoot de vennootschap opzegt, bestaat er geen reden de andere vennoot deswege schadevergoeding te laten betalen. Hetzelfde geldt in het algemeen, als op grond van een wettige reden ontbinding krachtens artikel 1684 gevorderd wordt, tenminste als die wettige reden niet bestaat in wanpraestatie van de tegenpartij, doch b.v. in ziekte of slechte verstandhouding. Maar als de ene vennoot wanpraestatie pleegt en de andere vennoot *deswege* ontbinding vraagt, is niet in te zien, waarom die andere vennoot geen recht op schadevergoeding zou moeten hebben, terwijl bij alle andere overeenkomsten ontbinding wegens wanpraestatie dat recht wel geeft. Bij het zwijgen der wet waren intussen de meningen met betrekking tot de vennootschap verdeeld. Ook op dit punt nu heeft de procedure van het Geldersch Dagblad zekerheid gebracht: indien de vennootschap door de rechter krachtens artikel 1684 ontbonden wordt wegens wanpraestatie van een der vennoten, heeft de ander recht op schadevergoeding, zo beslist thans de H.R.

Al bij al heeft het Geldersch Dagblad ons met een voor het vennootschapsrecht belangrijk arrest verrijkt, het arrest is van 3 December 1948. Men vindt het in de Ned. Jurisprudentie 1949 onder Nr 358 gepubliceerd. Samenvattend kunnen we de inhoud als volgt weergeven:

1. Vennootschappen, hetzij zij voor bepaalde dan wel voor onbepaalde tijd zijn aangegaan, kunnen door de rechter om wettige redenen, waartoe o.m. wanpraestatie behoort, ontbonden worden ingevolge artikel 1684 B.W.
2. Deze ontbinding werkt pas van het ogenblik af, waarop het vonnis gewezen wordt en heeft geen terugwerkende kracht tot op het ogenblik van de wanpraestatie, zoals ontbinding van andere overeenkomsten heeft ingevolge artikel 1302 B.W., hetwelk op vennootschappen niet toepasselijk is.
3. Indien ontbinding van een vennootschap geschiedt wegens wanpraestatie van een vennoot, heeft de andere vennoot recht op vergoeding van de door de ontbinding te lijden schade.

Tenslotte zij volledigheidshalve opgemerkt, dat al het voorgaande zowel voor de burgerlijke maatschap als voor de vennootschap onder firma en de commanditaire vennootschap geldt; niet echter voor de naamloze vennootschap, waarvan de ontbinding afzonderlijk is geregeld in artikel 55 Wetboek van Koophandel.